

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLAHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 05 (05) MART (MART) 2006

KUR'ÂN TİLAVETİNDE MUSİKÎNİN (SES SANATININ) MESNEDİ

Ömer ASLAN*

The Basis of The Reading Qur'an with Music

Summary

There are different studies about the reading Qur'an with music and melody. However, in the event that the reading Qur'an with music is permissible, haven't given a lot of attention to what is this basis. In the article, is fixed that there is a background on reading Qur'an with music. In this case the important basis is style and construction of the Qur'an itself. Parallel to that, human being psychologically is have a sensation that enjoys from reading Qur'an like this. Being dismantled the Qur'an at the atmosphere which the music, poem and literature are at their summit is between the factors which formed basis about reading Qur'an with music.

Özet

Kur'ân'ın melodi ve musikî ile okunup okunamaması konusunda muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Böyle olmakla birlikte, onun musikî ile okunabilmesinin caiz olması durumunda bunun dayanağının ne olduğu hususuna çok fazla yer verilmemiştir. Bu çalışmada, Kur'ân'ın musikî ile tilavet edilmesinin bir arka planı olduğu tespit edilmiştir. Bu hususta hiç kuşkusuz en önemli mesnet Kur'ân'ın bizzat kendi üslup ve yapısıdır. Buna paralel olarak, insanın psikolojik yönden böyle bir tilavet tarzından haz alma duygusuna sahip olması ve Kur'ân'ın musikî, şiir ve edebiyatın zirvede olduğu bir ortamda nazil olması da onun musikî ile okunmasına dayanak teşkil eden faktörler arasında yer almaktadır.

* Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas-Türkiye-Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Bakü - Azerbaycan

Giriş

Allah'ın evrensel ve ebedi bir mesaj olarak insanlığa göndermiş olduğu Kur'ân-ı Kerim ile iletişim kurma konusunda teknik olarak iki temel husustan bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri onun tilavet edilmesi / okunması, diğeri de izah edilip anlaşılması yönündeki faaliyetlerdir. Bu iki husustan herhangi biri olmaksızın esprisine uygun bir Kur'ân'dan bahsetmek mümkün değildir. Lafız ve manasıyla vahiy olan bu kelamın mana ve mefhumu yanında lafız ve tilavet yönünden de insan hayatında farklı bir yerinin olduğu aşikardır. Koyduğu ilkelerle insan hayatına yön vermeyi şiar edinen Kur'ân'ın tilavetinde de özellikle psikolojik ve manevi bir haz söz konusudur. Onun ilkelerine hakkıyla bağlı kalma çabası yanında, pek çoğumuz elden geldiğince hem ses hem de teknik açıdan Kur'ân'ı güzel okuyabilme, ya da en azından Kur'ân'ı okuyan birini dinleme gayreti içerisinde olmuşuzdur. Nitekim bugün güzel Kur'ân'ı güzel okuma yarışmalarının ya da programlarının uluslar arası düzeylere ulaşması ve halkın bu organizasyonlara gösterdiği yoğun ilgi de bunun en belirgin göstergelerinden biridir.

Hangi dönem olursa olsun nüzulünden günümüze kadar geçen süre içerisinde Kur'ân tilavetinde teğanni (güzel sesle Kur'ân okuma) eksik olmamıştır. Bugün Kur'ân'ın tilavet ediliş mahiyetine baktığımızda onun bir takım teknik kurallar (tecvîd kaideleri) çerçevesinde okunmasının yanında, bir de terennüm, teğanni, musikî ya da belli makamlarla okunduğunu müşahede etmekteyiz. Kur'ân'ın teğanni (hendese-i savt, ses güzelliği, makam) ile okunup okunamaması hususunda bugüne kadar birbirinden farklı görüşler ortaya konulmuştur fakat, özellikle makamla Kur'ân okumaya dayanak teşkil eden durumun ne olduğu konusuna çok fazla yer verilmemiştir.

Eskisi kadar olmasa da bu gün İslam dünyasında hala musikînin meşruiyetinin tartışıldığı bir ortamda Kur'ân'ın musikî ile okunup okunamaması gibi farklı görüşlerin olması pek tabiidir. Konu farklı bakış açılarıyla ele alınmasına rağmen mesele tamamen vüzuha kavuşmuş değildir. Meselenin çözümsüzlüğünde, musikînin dindeki yerinin ne olduğu konusu yanında, Kur'ân tilavetinde musikînin mesnedinin yani tilavette musikîye dayanak teşkil eden faktörlerin tam olarak bilinmemesinin de büyük rolünün olduğu söylenebilir. Bu düşünceden hareketle; "Kur'ân tilavet edilirken icra

edilen musikînin tarihi, kültürel, psikolojik ya da sosyolojik bir mesnedi olabilir mi? Bu durumun Arap kültür ve folklorüne bağlı tarihi, sosyolojik ve kültürel bir arka plandan, ya da tamamen insanın fitratından ve psikolojik yapısından veyahut bizzat Kur'ân'ın kendine ait üslubundan kaynaklandığını söylemek mümkün müdür? Kur'ân'ın teğanni ile okunmasında bu hususların rolü nedir veya ne kadardır?" gibi sorular insan zihnini meşgul etmektedir.

Kur'ân'ın tecvid teknikleri ile okunmasının zorunlu olduğu hususunda hemen hiç kimsenin tereddüdü yoktur. Yani her ne kadar tedvin edilmemiş olsalar da pratikte bu ilkelerin varlığı ta Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaktadır. Meseleye müzikal¹ boyutta yaklaşıldığında ise, belli bir görüş üzerinde uzlaşıldığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Böyle olmakla birlikte nüzulünden günümüze kadar terennüm ve teğanni ile Kur'ân okuma şeklinin varlığı da bilinmektedir. Hal böyle olunca Kur'ân'ı makamla tilavet etme durumunun, Hz. Peygamber döneminde mi, yoksa daha sonraki dönemlerde mi ihdas edildiği, Hz. Peygamber'le başladı ise, bunun daha öncesi ve bir arka planının olup olmadığı, bu arka planda Arap şiir, edebiyat, örf-adet, gelenek ve kültürünün de izlerinden bahsedilip edilemeyeceği irdelenmelidir. Kur'ân tilavetinde musikînin mesnedini teşkil etmek için bu ve benzeri tasavvurların tahlil edilmesi gerekmektedir.

Kur'ân'ın Nüzulünden Önceki Arap Toplumunda Müziğin Mahiyeti

Kur'ân, nüzul döneminde hitap ettiği toplumun tarihi, sosyal, siyasi, kültürel vs.. değerlerinin bir kısmını ya kısmen, ya da tamamen etkileyip değiştirmiş ve o topluma yeni bir form kazandırmıştır. Bunlar dışında hiç değiştirilmeyip aynen muhafaza edilen durumlar da söz konusudur. Câbirî, Michael Aflak'ın şöyle dediğini nakleder: "Rasulullah (s.a.v.)'in hayatında somutlaşan İslam hareketi, Araplar açısından sadece zaman, mekan, sebep ve sonuçlarla açıklanabilecek tarihsel bir olay değil, aksine, Arapların hayatlarının tüm yönleriyle doğrudan ilişkilidir. Yani bu hareket, Arap psikolojik yapısının, onun zengin olanaklarının ve özgün eğilimlerinin

¹ Makale içerisinde geçen "müzik-musiki" ifadelerini, Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını kastetmekteyiz.

mükemmel bir sembolü ve onu doğru ifade eden bir simgesidir...”² Bu ifadeler, Araplardaki özgün eğilimin İslam’la asıl kimliğine kavuştuğunu vurgulamaktadır. Bu da, İslam’dan önceki Arap toplumunda mevcut olan bir takım değerlerin tashih edilerek İslam’dan sonra da devam ettiğine işaret etmektedir. Hal böyle olunca aynı şeyi musikî için de söylemenin mümkün olup olmadığı meselesi gündeme gelmektedir.

Böyle bir çalışmada İslam’dan önceki Arap toplumunun folklorik yapısını detaylı bir şekilde ele almak elbette ki konunun sınırlarını zorlayacaktır. Fakat meselenin aydınlatılması açısından az da olsa o dönemin müzikal yönüne temas etmek yararlı olacaktır. İslam’dan önceki Arap toplumunda şiir ve edebiyatın oldukça zirvede olduğu zaten bilinmektedir.³ Durumun böyle olması Kur’ân’ın, şiir ve edebiyatın zirvede olduğu bir toplum ve dönemde nazil olduğunu göstermektedir.

İslam öncesi Arap toplumunda şiir ve edebiyatın çok önemli bir yerinin olmasına paralel olarak musikînin de çok ayrı bir yerinin olduğu müşahede edilmektedir. Bu dönemdeki şairlerden pek çoğunun şiiri şarkı olarak bestelenmiştir.⁴ Tempo tutma, ıslık çalma ve koro halinde bir şeyler söyleme gibi durumlar Cahiliyye Araplarının hem ibadetlerinde hem de toplumsal faaliyetlerinde baş vurdukları ritüeller arasında yer almaktaydı. Ordularına moral verme, savaş sonlarında zaferlerini kutlama ya da ölülerine ağıtlar yakma gibi hususlar Arapların pratik olarak uyguladıkları hususlardı.⁵ Nitekim Kur’ân da Cahili Arap toplumunun bu özelliğini şu şekilde tasvir etmektedir: “Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpımdan başka bir şey değildir.”⁶ Rivayetlere göre müşrikler, İslam’ın zuhurundan önce, kadınlı erkekli el ele tutuşup Kabe’nin etrafında oynarlardı.⁷ Kaynaklarda yer alan bu bilgiler, İslam’dan önceki Arap

² Muhammed Âbid el-Câbirî, **Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma**, (çev: Ali İhsan Pala – Mehmet Şirin Çıkar), Ankara 2001, s.31.

³ Bkz., Nihad M. Çetin, “**Arap**”md., DİA, İstanbul 1991, 286, III.

⁴ Şevki Dayf, **eş-Şiir ve'l-Ğina fi'l-Medine ve'l-Mekke**, Kahire 1979, s.40-41.

⁵ İrfan Aycan, “**İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı**”, AÜİFD, Ankara 1998, XXXVIII, 157.

⁶ Enfal, 8 / 35.

⁷ Elmalı, IV, 2400; Bnezeri bilgiler için bkz. Taberi, VI, 240.

toplumunda musîkînin mevcudiyetini ve çeşitli kültürel alanlarda icra edildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda zikredilen ayetten de anlaşıldığı gibi Arap kültüründe mevcut olan bu gelenek daha sonraki zamanlarda müşrikler ve münafıklar tarafından, Dine karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, Medine’de Abdullah b. Ubey b. Selul’un cariyelerden oluşan bir şarkıcı grubunun olduğu ve bunları fuhşa zorladıkları belirtilmektedir.⁸ Hatta bazı müfessirlere göre, “Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın,”⁹ mealindeki ayetin bu olayla ilgili olarak indiği ifade edilmektedir.¹⁰ Yine, Hz. Peygamber’e gelen vahiylerle rekabet etmeye çalışıp müşriklerin dikkat ve beğenisini üzerine çekme arzusunda olan Kureyşli Nadr b. Haris b. Kelede’nin bazı musîkî aletlerini bu amaçla kullandığı, bazılarına öğretilip yaygınlaştırdığı¹¹ şeklindeki rivayetler de bu yöndeki olumsuz örnekler arasında yer almaktadır.

Müşrikler ve münafıklar tarafından musîkînin İslam’ın aleyhinde kullanılan bir araç haline getirilmesi, İslam toplumunda musîkiye karşı olumsuz bir tavrın sergilenmesine neden olmuştur. Fakat bu durumun meselenin kendinden değil de, onu icra edenlerden kaynaklandığını bilmek gerekir. Nitekim, Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicreti esnasında Medinelilerin onu şarkılar ve çalgılar eşliğinde sevinç gösterileriyle karşılamaları¹² da hem bu kültürün mevcudiyetinin hem de meşru çerçevede kullanılabildiğinin en belirgin örneklerinden biridir. Yine Hz. Peygamber’in; “Kur’ân’ı Arabın lahinleri ve sesleri ile okuyunuz...”¹³ şeklindeki ifadesi, Arap toplumunda İslam’dan önce de müzik ve melodinin mevcut olduğunun bir göstergesidir.

⁸ Aycan, s.158.

⁹ Nur, 24 / 33.

¹⁰ Taberi, IX, 318.

¹¹ Ebu’l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mesudi, **Murûcu’z-Zehab**, (Othk ve talik:Said Muhammed el-Lezham, Beyrut 1997, IV, 222; Ebu’l-A’la el-Mevdufî, (trc.Komisyon), **Tefhimü’l-Kur’ân**, İstanbul 1997, IV, 321.

¹² Ebu’l-Feda İsmail İbn Kesir, (thk: Mustafa Abdulvahid), **es-Siretü’n-Nebeviyye**, Beyrut 1990, II, 269.

¹³ el- Hindi, **Kenzü’l-Ummal**, I, 2779. Ayrıca bkz., el-Makdisi, **el-Mürşidü’l-Vecîz**, (thk: Tayyar Altıkulaç), Ankara 1986, s.200.

Verilen bilgiler İslam öncesi Arap toplumunda özellikle sözlü müziğin kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Arapların bu şekilde sözlü müzik icra etmelerinin yanında def, flüt, kaval ve saz türü enstrüman kullandıkları da bildirilmektedir.¹⁴ Netice itibarıyla İslam'ın zuhurundan önceki cahili Arap toplumunda gerek sözlü gerekse enstrümantal müziğin mevcut olduğu müşahede edilmekle birlikte daha sonraki dönemde bazı gayr-i müslimlerin bunu vahyin aleyhinde kullandıkları ve bundan dolayı da musikînin bazı Müslümanların tepkisini çekmiş olabileceği söylenebilir.

Tilavet ve Musiki

Kur'ân tilaveti icra edilirken iki temel husus dikkatlerimizi çekmektedir. Bunlardan biri doğrudan doğruya Kur'ân'ın tilavet edilmesi / okunması, diğeri ise okuma esnasında oluşan terennüm, melodi ve musikîdir. Belli kalıplar çerçevesinde olmasa da Kur'ân tilaveti esnasında oluşan bir fon (ses) ve her fonda da musikîyi ilgilendiren bir yön bulunmaktadır. Bilindiği gibi "tilavet" kelimesi, genel olarak okumayı ifade etse de bu bir kavram olarak Kur'ân okumayı ifade eder.¹⁵ Musikî ise tamamen bir sese (fona) ve ses terkibine (fonetik, ses ilmine) dayalı bir husustur. Hal böyle olunca, ses sanatının icra kriterlerine uysa da uymasa da, kullanılan sese bağlı olarak Kur'ân tilavetinin dolaylı da olsa musikî ile bir ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Durum böyle olmakla birlikte Kur'ân'ın teğanni ile okunup okunmayacağı hususunda çok değişik görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim Kur'ân'ın belli bir musikî ve melodi ile okunup okunmaması hususunda İslam bilginleri farklı görüşlere sahiptirler. Bunlar arasında, Ashab-ı Kiramdan Enes b. Malik (93/711), Tabiundan Said b. Müseyyeb (94/712), Said b. Cübeyr (95/713) İbrahim en-Nehaî (95/713), Kasım b. Muhammed (106/724), Hasan-i Basrî (110/728) ve İbn Sîrîn (110/728) gibi şahsiyetler makamla Kur'ân okumanın mekruh olup caiz olmadığını ifade ederlerken¹⁶;

¹⁴ Bilgi için bkz., Aycan, s.158.

¹⁵ Bkz., İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut 1990, XIV, 104; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1993, s.1109; TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara 1998, II, 2224.

¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, I, 134, (Naklen: Ahmet Madazlı, **Tecvid İlmi**, 1985, s.194)

yine Ashaptan Hz. Ömer (23/643), Abdullah b. Mes'ud (32/652) ve Abdulah b. Abbas (68/687) gibi zatlar da makamla Kur'ân okumanın caiz olduğu görüşündedirler.¹⁷ Kur'ân'ın teğanni ile okunup okunmayacağı hususunda İslam'ın hamisi olan bu güzide şahsiyetler arasında bir ittifakın hasıl olmayışı, konunun tamamen konjonktürel olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu husustaki genel kanaat, Kur'ân tilavetinde musikînin olmasında herhangi bir beis olmadığı ve hatta musikînin olması gerektiği yönündedir. Öyle ki bu husus, “tilavet, Kur'ân ayetlerini irad şekillerinden biridir. Bu şeklin özüne musikî dahildir. Öyle ki musikîsiz tilavet mümkün değildir. Yapılamaz, hatta tasarlanamaz.”¹⁸ denilerek, tilavetle musikînin ayrılmaz bir bütün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu husus, Kur'ân tilavetinde oluşan musikînin bizzat onun metin ve tilavet üslubundan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Nitekim onun bu yönüyle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “İşaret etmek gerekir ki Kur'ân, şiir değildir, ama tıpkı şiir gibi müzikal bir ahenge, ritme ve hatta uyaklara sahiptir... O öyle bir türdür ki, ne şiidir ne de düzyazı; ama her ikisinin üstün özelliklerini kendisinde birleştirmektedir... Arapça'da, hareke ve diğer özel işaretlerle donatılmış yazı, öylesine belirgindir ki, Kur'ân'ı doğru ve güzel bir eda ile okumak için musikî notalarına ihtiyaç duyulmaz... (bu işaretler) sesli harflerin uzatılmasını ve sanatsal okumanın diğer özelliklerini göstermektedir.”¹⁹ Kur'ân'ın metnine ait olan bu hususiyetler, onun kendine özgü üslup ve yapısında bir musikî özelliğinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân tilavetindeki musikî, kendi üslup ve yapısına paralel olarak, insan doğasından kaynaklanan bir musikî ruhuyla da alakalıdır. İnsanoğlu yaratılış itibariyle psikolojik yönden böyle bir donanıma sahiptir. Halbuki insan psikolojisinde mevcut olan herhangi bir şeyi bastırma yerine meşru çerçevede kanalize etme yolları aranmalıdır. Bu açıdan diğer hususlarda olduğu gibi Kur'ân tilavetinde de bu mesele için meşru' bir çözüm yolu

¹⁷ Zadü'l-Mead, I, 136, (Naklen: Ahmet Madazlı, **Tecvid İlmi**, s.196)

¹⁸ Ali Rıza Sağman, **Yeni İleveli Sağman Tecvidi**, İstanbul 1958, s.43.

¹⁹ Mahmmmed Hamidullah, **Aziz Kur'ân**, (çev: Abdulaziz Hatip – Mahmut Kanık), İstanbul 2000, s75-76. Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü**, İstanbul 2003, s.209. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., M. Tayyip Okıç, **Kur'ân-ı Kerim'in Üslub ve Kıraati**, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınlarından,XLVIII), Ankara 1963, s.13-15.

bulmak mümkündür. Böyle olmakla birlikte burada aslolan mesele müzk değil, daha ziyade onun kullanımının niteliği, yani Kur’ân tilavetinde musikînin olup olmaması hususundan ziyade, musikînin mahiyeti üzerinde olmalıdır. Nitekim kullanımını, ya da yapılışını bilmez, veyahut esprisine ters hareket edersek kullanımı mübah olan pek çok şey haram dairesinde yer alabilir. Kur’ân tilaveti de bunun gibidir, onun sadece musikî yönünde değil diğer teknik kurallarında da yapılabilecek bir hata dahi ibadetlerimizin ifsadına sebep olabilir.²⁰ Dolayısıyla asıl mesele müzik değil, ses, terennüm ve teğanninin tilavetteki doğru, ya da yanlış kullanımınıdır.²¹ Ayrıca tilavette musikîden korkulmaması gerektiği, zira melodinin, “metluvv (okunan) şey”e ait olmayıp, tilavete ve okuyana bağlı bir şey olduğu ifade edilmektedir.²² Yani böyle bir durumda özde (metinde) bir değişiklik söz konusu değildir. Bununla birlikte bu hususu, o halde dileyen tutturduğu gibi okusun şeklinde algılamamak gerekir. Elbette ki tilavet adabına uyulmalı ve musikînin tilavetteki yerinden ziyade onun kullanım şekli üzerinde durulmalıdır.

Diğer taraftan Kur’ân’ın da ses sanatının icrası noktasında her hangi bir sınırlamaya gitmediğini müşahede etmekteyiz. “Ama insanlar arasında öyleleri var ki, bilgisi olmayanları Allah yolundan saptırmak ve onu gülünç duruma düşürmek için (yol gösterici mesajlar üzerinde) kelime oyunu (lehev’l-hadis) yapmaya kalkışır. İşte böylelerini alçaltıcı bir azap beklemektedir.”²³ mealindeki ayet, müziğe karşı koyanların müracaat ettikleri delillerin başında gelmektedir.²⁴ Halbuki ayette yer alan “lehev’l-hadis / boş söz, kelime oyunu, söz eğlencesi veya sözlü eğlence” deyimini,

²⁰ Bu konuda şöyle bir bilgi yer almaktadır: “Hikaye edildiğine göre, münafıklardan birisi imam olmuş ve imamlığında daima “Abese” suresini okumuş. Çünkü bu surede Rasul-i Ekrem’e bir nevi itab vardır. Hz. Ömer (ra), bu adamın gayesi sapıtmak olduğu için, okuduğunu dahi haram kabul ederek öldürülmesine azmetmişti. Kur’ân ile sapıtmak haram olunca, şiir ve teğanni ile sapıtmanın haram olması evleviyetle sabit olur.” Bkz. Gazali, **İhyau Ulumi’d-Din**, İstanbul 1975, II, 706.

²¹ Kur’ân tilavetinde musikînin gerekliliği hususunda bkz. Sağman, age. s.43-44.

²² Sağman, age. s.43-44.

²³ Lokman, 31 / 6.

²⁴ **Kur’ân Yolu**, (tefsir: Komisyon), Ankara 2003, IV, 307; Daha geniş bilgi için bkz., **TDV. İlmihal** (haz: Komisyon), Ankara 2004, II, 106-112.

müzik anlamında olmayıp, genel olarak kul ile Allah arasındaki iletişimi engelleyen her şeydir.²⁵ Dolayısıyla insanı haktan ayıracak ve inkara sürükleyecek türdeki müzik de bu kapsama dahildir. Nitekim bu ayetin nüzülü ile ilgili olarak şu bilgilere de yer verilmektedir: Bütün olumsuz tavırlarına rağmen Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber davasının önüne geçemediklerini gören Nadir b. Haris Irak'a gidip oradan halkın dikkatini çekip cezp edecek masallar, hikayeler, ustureler derlemiş ve şarkıcı kızlar satın alarak Mekke'ye getirmiş ve bunları İslam'ın aleyhine kullanmıştır.²⁶

Hız. Peygamber'in şarkıcılardan hoşlanmaması ve hatta Mekke'nin fethi esnasında bazı şarkıcı kadınların idamlarını istemesinin nedeni,²⁷ onların müşriklerin sözcülüğünü yapmaları ve Müslümanlarla alay etmelerinden dolayıdır. Musikînin menfî manada ve aleyhte kullanılması durumu karşısında bunu yapanların karşılıksız kalmaması ve hicvedilerek gereken cevabı almaları için Hz. Peygamber müslüman şairleri bu alana teşvik etmiştir.²⁸ Bu durumlar Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in musikîye karşı olmadığını ancak, her şeyde olduğu gibi bunun da meşru ölçüler çerçevesinde olması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Zira melodi ve musikî ile Kur'ân okumak demek, tilavette her ses ve fonun sınırsız bir şekilde kullanılması demek değildir. İcra edilen sesin her şeyden önce Kur'ân'ın adabına, üslup ve yapısına uygun olması esastır.

Verilen bilgiler doğrultusunda Kur'ân tilavetinde ses sanatının icra edilmesinin, onun kendine özgü tilavet üslubundan ve bizzat insanın psikolojik yapısından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu manada insan ruhunun derinliklerine sirayet edip ona manevi bir haz veren bir Kur'ân tilavetinin son derece elzem olduğunu söylemek gerekir. Netice itibarıyla Kur'ân'ın da bu mesele üzerinde herhangi bir sınırlamaya gitmemesi, musikînin gerek genel anlamda ve gerekse özel olarak Kur'ân tilavetinde icra edilmesinin yasak olmadığını göstermektedir.

²⁵ Bkz., Taberi, XXI, 60-63; İbnu'l-Arabi, **Ahkamu'l-Kur'ân**, III, 1494; Kurtubi, XIV, 54.

²⁶ Ebu'l-A'la el-Mevduğı, **Tefhimü'l-Kur'ân**, (trc.Komisyon), İstanbul 1997, IV, 321.

²⁷ İbn Hişam, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Kahire, II, 410.

²⁸ Corci Zeydan, III, 55. (Naklen: Aycan, 159)

Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın Musikî ile Tilaveti

İslam'ın zuhurundan önceki cahili Arap toplumunun şiir ve edebiyata paralel olarak musikî alanında da belli bir geleneğe sahip olduğunu, onların şiirleri besteleyip sadece ezgi ve ses güzelliği ile okumayıp, aynı zamanda enstrüman eşliğinde de seslendirdiklerini ve bu durumun, musikînin İslam öncesi Arap kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmiştik. Tenzil döneminde cahili Arap örfüne ait bazı uygulamaları kökten yasaklayan Kur'ân'ın onların geleneklerinde doğrudan herhangi bir düzenlemeye gitmediği hususlardan biri de musikî meselesidir. Genel olarak Hz. Peygamber'in de bu tür faaliyetlere karşı olumsuz bir tavır takınmadığını görmekteyiz. Kur'ân'ın temel ahlak prensipleriyle çelişmeyen durumlarda bu tür faaliyetleri Onun hayatında görmek de mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında Medinelilerin onu şarkılar ve çalgılar eşliğinde sevinç gösterileriyle karşılamaları²⁹ da bunun en belirgin özelliklerinden biridir. Hatta Rasulüllah'ın bazı özel gün ve merasimlerde müzik dinlemede bir sakınca görmediğini de müşahade etmekteyiz. Mesela, bir bayram günü Mescid-i Nebevi'de Habeşlilerin sergilemiş oldukları oyuna Peygamber (sav)'in Hz. Aişe'yi çağırdığı ve o şenliği Hz. Aişe tamam deyinceye kadar birlikte izledikleri kaynaklarda yer almaktadır.³⁰

Kur'ân'ın güzel ses ve melodi ile okunması hususunda ise Hz. Peygamber'in bir takım emir ve teşviklerinin olduğunu müşahade etmekteyiz: “Kur'ân (tilavetinizi) seslerinizle süsleyiniz.”³¹, “Onu (Kur'ân'ı) teğanni ile okuyun. Teğanni ile okumayan bizden değildir.”³² şeklindeki talep ve “Ey Ebu Musa! Kuşkusuz sana Davud (as.)'ın mizmarlarından (nağme/melodilerinden) bir mizmar (melodi) verilmiştir.”³³ şeklindeki taktir ve tavsiye niteliği taşıyan hadisler onun, Kur'ân'ı güzel ses ve melodi ile okumaya ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Yine, “Kur'ân'ı

²⁹ Zehebi, **Tarihu'l-İslam**, (thk: Abdusselam Tedmuri), Beyrut 1987, 337, (Naklen: Aycan 159); Ebu'l-Feda İsmail b. Kesir, , (thk: Mustafa Abdulvahid), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Beyrut 1990, II, 269.

³⁰ Müslim, Sahih, I, 609-610, Salatü'l-Ideyn, 20.

³¹ Buhari, Sahih, VIII, 214; Nesai, II, 179-180; İbn Mace, I, 426.

³² İbn Mace, I, 424.

³³ Buharî, VI, 112; Müslim, I, 546; Nesâî, II, 140.

ağlayarak okuyunuz. Şayet ağlayarak okuyamıyorsanız, o zaman ağlar gibi yapınız.”³⁴ “Kur'ân'ı hüzünlü bir şekilde okuyunuz. Zira o, hüzünle nazil olmuştur.”³⁵ şeklindeki hadisleri de bu hususa işaret eden hadisler arasında zikredebiliriz. Zira gerek ağlayarak, ya da ağlar gibi yaparak Kur'ân okuma ile, gerekse hüzünlü bir şekilde Kur'ân okuma şeklinde normal sesin ötesinde melodik bir nitelik bulunmaktadır.

Ayrıca, Hz. Peygamber'in; “Kur'ân'ı Arabın lahinleri ve sesleri ile okuyunuz...”³⁶ tarzındaki ifadelerinin, Kur'ân tilavet edilirken cahili Arap şiirinde veya diğer eserlerinde mevcut olan melodinin icra edilmesine işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle, vahiy öncesi Arap melodî, ritm ve melodisinin Kur'ân'ın teğanni ile okunmasındaki amillerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Kur'ân'ın belli bir musîkî ile okunmasının onun üslup ve dilinden kaynaklandığına dikkat çeken “bilginler bu musîkînin kaynağını Necd'de (Orta Arabistan'da) bulmuşlardır”³⁷ ifadesi de bu noktaya işaret etmektedir.

Bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin güzel sesle Kur'ân okuması meselesine gelince kaynaklarda onun, terennüm ile Kur'ân okuduğuna dair bilgilere rastlamaktayız. Rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber, deve üzerinde Mekke'ye girerken terennüm ederek fetih suresinin başından okuyormuş, bu esnada şöyle demiş: “Şayet insanların etrafıma toplanmasından endişe etmeseydim, Kur'ân'ı bu lahinle okurdum.”³⁸ Katade de şöyle demektedir: Enes'e Hz. Peygamber (sav)'in Kur'ân Okuyuş tarzının nasıl olduğunu sorduğumda o da; “sesini uzatarak okurdu” cevabını verdi.³⁹ Kur'ân okurken sesin uzatılmasında tecvid yönünden bir okuma tekniği (med/uzatma) söz konusu olduğu gibi, fonetik bir özellik de vardır. İbnü'l-Esîr (606/1209) de, en-Nihaye adlı eserinde teğanniden bahsederken

³⁴ İbn Mace, I, 424; Kenzû'l-Ummal, I, 2794.

³⁵ İbn Mace, I, 424; Kenzû'l-Ummal, I, 2777. Hz. Peygamber'in güzel sesle Kur'ân okumaya teşvik ettiğine dair, bkz., M. Tayyip Okıç, **Kur'ân-ı Kerim'in Üslub ve Kıraati**, Ankara 1963, s.16-19.

³⁶ Kenzû'l-Ummal, I, 2779; el-Mürşidü'l-Vecîz, s.200.

³⁷ Hamidullah, s.76.

³⁸ Sahih-i Müslim Şerh-i Nevevi, VI, 81; Ahmed b. Hanbel, V, 55; el-Mürşidü'l-Vecîz, s.199; Zadü'l-Mead, I, 134. Benzer bir hadis için bkz., Buhari, VI, 112. Konu için ayrıca bkz., M. Tayyip Okıç, **Kur'ân-ı Kerim'in Üslub ve Kıraati**, s.22

³⁹ Nesai, II, 179.

Peygamber (sav) ın “Allah, Peygamber’in Kur’ân’ı açıktan ve teğanni ile okumasına müsaade ettiği kadar hiçbir şeye müsaade etmemiştir.”⁴⁰ şeklinde bir hadisini zikretmektedir⁴¹ ki bu da, Hz. Peygamber’in ses icra ederek Kur’ân okuduğuna işaret eden hadislerden biridir.

Verilen bilgiler doğrultusunda neticede gerek Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin, gerekse ashabın Kur’ân okumasına bakarsak, asr-ı saadet döneminde de makamla Kur’ân okumanın mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’ân Tilavetinde Musikînin (Hendese-i Savtın / Ses sanatının⁴²) Tarihçesi

Kur’ân’ın musikî ile okunma tarihinin hicri ikinci asırda vuku bulduğu, onu ilk defa makamla okuyanın ise Ubeydullah b. Ebi Bekre (H.14-79)⁴³ olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Kur’ân’ı makamla / musikî ile okuma işi her ne kadar erken döneme rastlasa da, verilen bu malumat Hz. Peygamber döneminde makamla Kur’ân okunmadığını göstermektedir. Ancak bizler biliyoruz ki Kur’ân’ın güzel sesle okunması hususunda Hz. Peygamber’in muhtelif hadisleri vardır. Nitekim daha önce zikrettiğimiz, “Sesinizle Kur’ân-ı süsleyiniz”⁴⁵, “Sesinizle Kur’ân-ı süsleyiniz. Zira hiç kuşku yoktur

⁴⁰ Buhari, VIII, 214; Müslim, I, 545; Nesâî, II, 180; Ebu Davud, I, 339.

⁴¹ İbnü’l-Esîr, (thk: Tahir Ahmed ez-Zavî – Mahmud Muhammed et-Tinahî), **en-Nihaye**, Kahire 1963, III, 391; Ali Osman Yüksel, **İbn Cezeri ve Tayyibetü’n-Neşr**, İstanbul 1996, s.121.

⁴² Hendese-i Savt, ya da ses sanatı *musikî* ve *müzik* terimlerinden daha kapsamlı olup Kur’ân tilavetindeki ses, makam, melodi ve ahengin müzik ve musikî terimleri yerine bu kavram altında kullanılmasının Kur’ân’ın ruhuna daha uygun olacağı kanaatini taşımaktayız. (Bkz. İsmail Raci el-Faruki – Luis Lamia el-Faruki, **İslam Kültür Atlası**, çev: Mustafa Okan Kibaroglu – Zerrin Kibaroglu, İstanbul 1999, s.467.) Bu deyim, bir taraftan müzik ve musikînin sahip olduğu enstrümanlar içermediği gibi, İslamın özüne ve Kur’ân’ın melodi ile tilavet edilmesi yöntemine / adabına daha uygundur.

⁴³ Adı geçen şahıs, hicretin birinci asrında yaşamış bir tabii’dir. Kur’ân’ı elhanla (musikî ile) ilk okuyan şahıs olmakla birlikte, bu zat hicretin ikinci asrında değil, birinci asrında yaşamıştır. Bkz. Hayreddin Zirikli, **el-A’lâm**, Beyrut, 1992, IV, 191.

⁴⁴ İsmail Karaçam, **Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, İstanbul 1984, s.135.

⁴⁵ Ebu Davud, I, 339; Nesâî, II, 139; İbn-i Mace, I, 426.

ki güzel ses, Kur'ân'a güzellik katar"⁴⁶, "Her şeyin bir süsü vardır, Kur'ân'ın süsü de güzel sestir."⁴⁷ gibi hadisler, bunlardan sadece bazılarıdır.

Bu alandaki hadis-i şerifler, hem bizzat Hz. Peygamber'in, melodi ve makamla Kur'ân okunmasını emrettiğini, hem de bu şekilde bir tilavetin icra edildiğini ortaya koymaktadır. Kur'ân tilavetinde makamın hicri ikinci asırda başlamış olduğu düşüncesinden hareket edilirse bu hadislerin hiçbir anlam ve değeri kalmayacaktır. Hz. Peygamber'in makamla hiç Kur'ân okumadığını kabul etsek bile, ashabın bu emir ve talepleri dikkate almadığını söylemek oldukça zordur. Zira, gerek Hz. Peygamber gerekse ashab-ı kiram güzel ses ve makamla Kur'ân okuyanları methetmişlerdir. Nitekim Allah Rasulü, bir gece Ebu Musa'l-Eş'ari'yi haberi olmadan dinlemiş, makamlı okuyuşunu beğenerek onu şu sözlerle taltif etmiştir: "Ey Ebu Musa! Kuşkusuz sana Davud (as.)'ın mizmarlarından (nağme / melodilerinden) bir mizmar (melodi) verilmiştir."⁴⁸ Bu ifadelerde Ebu Musa'nın Hz. Peygamber'in taktir ve iltifatını kazanması, sesindeki ahengi Kur'ân tilavetine yansıtmasından dolayıdır.

Bu noktadan hareketle, Kur'ân'ın ilk kez teğanni ile okunmasının hicretin ikinci senesinde olduğu yönündeki bilginin, buradaki bilgilerle çeliştiği görülmektedir. Bu dönem (hicri ikinci asır), ifade edildiği gibi Kur'ân tilavetinde ilk melodinin / makamın icra edildiği dönem olmayıp belki diğer ilimlerin tedvin edildiği gibi teknik olarak bu meselenin de ilk defa ele alındığı dönem olabilir. Ya da bu dönem, Kur'ân tilavetinde Arap toplumuna ait yerel makamlardan ayrılarak diğer milletlere özgü makamlara geçişin ilk dönemidir. Nitekim kaynaklarda şöyle bir bilgi de yer almaktadır: el-Heysemî'nin Kur'ân-ı Kerim'in elhan ile okunmasına dair Abbasî halifelerinden Mansûr (236/850)'a vermiş olduğu tasnif dikkate şayandır. Bu tasnife göre Hicazlılar Kur'ân'ı tabîî şekli ve Arap usulü ile okumuşlar, Şamlılar rahiplerin usulünü, Basralılar da Hüsrevani (Farisi) usulünü kullanmışlardır.⁴⁹ Durumun böyle olması bir başka açıdan, Kur'ân'ın sadece

⁴⁶ Ebu muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Darimî es-Semerkindî, **Sünen-i Darimî**, (trc. ve thk: Abdullah Aydınlı), İstanbul 1996, III, 291-294.

⁴⁷ Suyuti, **Zehru'r-Ruba ale'l-Mücteba, (Nesai'nin metni ile birlikte)**, İstanbul 1992, II, 179; Şerhi Nevevi, (İbn Mace metni ile birlikte), İstanbul 1992, I, 426.

⁴⁸ Buharî, VI, 112; Müslim, I, 546; Nesai, II, 180.

⁴⁹ Okiç, **Kuran-ı Kerim Üslup ve Kıraati**, s.20.

Arap makamıyla değil, diğer milletlerin ses ve ahengiyle de okunabileceğini göstermektedir.

Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ın Arap lahinleriyle okunmasını istemesine rağmen, nasıl olur da Kur'ân diğer milletlerin kültürlerine özgü makamlarla okunabilir? Unutmamak gerekir ki, Kur'an sadece Arapların değil tüm insanların okuması gereken bir kitaptır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kur'ân'ın musikî ile okunmasında tek faktör Arap lahinleri değildir. Ayrıca lahn sadece sesteki melodi değil, aynı zamanda dilbilgisi kurallarını da ihtiva etmektedir. Kur'ân tilavetinde icra edilen yerel ezgilerde ezgi sesi farklı olmakla birlikte, tilavet kalıbı Arap lahninden başka bir şey değildir. Nitekim bu ezgi farklılığını sadece Arap olmayan milletlerde değil, Arapların kendi aralarında görmek de mümkündür. Dolayısıyla Kur'ân'ın bu yönü, onun tilavetteki esnekliğini ve de evrenselliğini göstermektedir.

Netice itibariyle bu husustaki hadisler ve uygulamalar dikkate alındığında Kur'ân tilavetinde makamın, terennüm ve musikînin hicri ikinci asırda değil de, bizzat Hz. Peygamber döneminde icra edildiği müşahede edilmektedir.

Sonuç:

Kur'ân'ın makam ya da melodi ile okunup okunamaması hususuna bakıldığında, kaynaklarda onun hem okunabileceği, hem de okunamayacağı konusuna dair bilgilerin yer aldığı müşahede edilmektedir. Her iki tarafın da kendine göre haklılık derecelerinin olduğunu söylemek mümkündür. Onun terennüm ve melodi ile okunmasına karşı çıkan alimler, insanların teğanni ile okunan Kur'ân'ın dış / ses, melodi ve makam güzelliğine bakarak, onun asıl mesajını kulak ardı edebilecekleri, endişesini taşımaktadırlar. Bu endişeye paralel olarak bazı musikî meclislerinde işret alemleri ve gayr-i meşru durumların söz konusu olması, musikînin zaman zaman İslam'ın aleyhine kullanılması ve hatta bunun cahili Arap geleneğinin bir parçası olması gibi hususlar da, karışık görüşün ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Taraftar olanlar ise, onun manasının yanında lafzının da insan kalbinde derin izler bırakacağı, bu yönüyle daha fazla dikkat ve ilgi çekeceği düşüncesiyle makamla Kur'ân okumanın caiz ve hatta gerekli olduğu hususuna dikkat çekmişlerdir. Bu görüşlerin her birinde aslolan husus, Kur'ân'ı ve onun eşsiz

güzelliğini insanların gönlüne yerleştirmektir. Karşı koyanlar musikînin, Kur'ân'ın bu yönüne hanel getirebileceği endişesini taşırlarken, taraftar olanlar tilavet yönüne ses güzelliğini de katıp süsleyerek her yönüyle onun lafız ve mana zenginliğini insanın ruhuna sunmayı düşünmüşlerdir.

Böyle olmakla birlikte Kur'ân tilavetinde musikîye dayanak teşkil eden bir takım amiller de söz konusudur. Her şeyden önce Kur'ân'ın bu konuda herhangi bir yasaklama getirmemesi ve Hz. Peygamber'in teşvikleri onun musikî / teğanni ile okunabileceğinin en büyük dayanağıdır. Kur'ân'ın kendi üslup ve yapısı, lafız ve mana ahengi, harf ve ses düzeni yanında Kur'ân okuyan insanın psikolojik yapısı ve halet-i ruhiyesi de bu mesnetler arasında yer almaktadır. Netice itibariyle Kur'ân tilavetinde musikînin mesnedi hususunda üç faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri İslam öncesi Arap toplumundaki musikî geleneği ve Kur'ân'ın böyle bir ortamda nazil olması, diğeri Kur'ân'ın üslup ve yapısına bağlı olarak Hz. Peygamber'in terennümle Kur'ân okuması ve teşvik etmesi, bir diğeri ise bizzat insanın kendi halet-i ruhiyesi ve böyle bir tilavetten manevi haz duymasıdır.

Kur'ân'ın güzel ses ve teğanni ile okunması, onun nüzul süreciyle birlikte başlamıştır. Bu durumun daha sonraki dönemlerde başladığı yönünde ileri sürülen bilgilerin, Kur'ân'ın melodi ve nağme ile okunmaya başladığı dönemi belirtmekten ziyade, tilavette musikînin ilk defa bahis konusu edildiği dönemlere işaret ettikleri söylenebilir. Kur'ân tilavetinde musikînin mesnedini sadece Arap örf ve kültürüne, ya da tek başına insanın psikolojik yapısına veyahut bizzat Kur'ân'ın metin özelliğine bağlamak yerine, belli ölçülerde bunların hepsinin rol aldığını ifade etmek daha doğru olur.